

Halkalı Ziraat Mektebi'nin Açılış Sürecine Dair Bazı Mülahazalar ve Amasyan Efendi'nin Layihası

Some Considerations on the Opening Process of Halkalı Agricultural School and Report of Amasyan Efendi

Mehmet Ali YILDIRIM*

Öz

Osmanlı Devleti'nde çağdaş zirai eğitime yönelik ilk fülü girişim 1847 yılında Ziraat Talimhanesi'nin açılışıyla gerçekleşmişti. Ancak kaliteli pamuk üretme çabalarının tezahürü olan dolayısıyla plansız ve programsız olarak hayata geçen bu deneyim oldukça kısa sürdü. Talimhanenin 1851 yılında kapanmasının ardından yeni bir ziraat mektebi açma teşebbüsü 1870'li yıllara kadar ötelendi. Ülkede modern tarımın ve tarım alet-edevatının yaygın hale gelmesi için ziraat mektepleri tesis edilmesinin birinci şart olduğu ancak 1871 yılında devletin gündemine gelebildi. Bu konudaki en aktif devlet adamı ise Fransa'da eğitim görmüş uzman bir ziraatçı olan Amasyan Efendi idi. Onun başlattığı ve bilfiil yürüttüğü çalışmalar 1891 yılında netice verdi ve nihayet kırk yıl aradan sonra Halkalı Ziraat ve Baytar Mektebi çatısı altında tekrar ziraat eğitimi verilmeye başlandı.

Anahtar Kelimeler: Ziraat, Halkalı Ziraat Mektebi, Amasyan Efendi.

Abstract

The first actual enterprise for contemporary agricultural education in the Ottoman Empire was the opening of Agriculture School in 1847. However, this experience, due to its unplanned nature, was quite short-lived since it was founded as an attempt to produce high-quality cotton. After the closure of the school in 1851, attempts to establish a new agriculture school were postponed until 1870s. The only condition for modern agricultural tools and devices to be so widespread was to have

* Yrd. Doç. Dr. Kilis 7 Aralık Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü,
www.maliyildirim@kilis.edu.tr

agricultural schools; but, it was at the state agenda only in 1871. On the other hand, the most active politician supporting this issue was Amasyan Efendi who was an expert in agriculture and had been trained in France. The works that he started and actively carried out resulted in 1891 and finally after forty years of recess, agricultural education started to be offered again under the name of Halkalı Agriculture and Veterinary School.

Key Words: *Agriculture, Halkalı Agricultural School, Amasyan Efendi.*

Giriş

1847 yılında Küçükçekmece civarında bulunan Ayamama Çiftliği arazisi üzerine kurulan Ziraat Talimhânesi, dört yıl gibi kısa bir süre faaliyet gösterdikten sonra uygunsuz iklim koşulları ve modern zirai eğitimi, ülke geneline yayma amacının hâsıl olamayacağı gerekçesiyle kapatılmıştı¹. Öte yandan kapatılan mektebin ileride *matlubu vechle* başka bir ifadeyle istenilen surette açılması da saklı tutulmuştu². Ancak memlekette yeni bir Ziraat Mektebi tesis etmek adına harekete geçilmesi yaklaşık yirmi yıl sürdü. Bu süre zarfında ziraatın gelişmesi noktasında yapılan en etkili girişim ise her vilayete birer ziraat müdürü tayin edilmesi kararı olmuştu. Nitekim bu müdürler vasıtasıyla çiftçiyle iletişim kurulacak ve onlara yardım edilecekti. Çok geçmeden bu tasavvuru fiiliyata dökmek için bazı vilayetlere ziraat müdürleri atandı. Lakin Ziraat Nezâreti'ne bütçe tahsisi yapılmadığından müdürlükler ile irtibat kurulamadı. Gerekli olan modern çift alet ve edevatı alınamadığından çiftçiler alışageldikleri teknikleri uygulamaya devam ettiler. Kısacası bu teşebbüsten istifade edilemedi. 1871 yılı başında sadece Tuna ve Hüdâvendigâr vilayetlerinde müdürlük vazifesi görülmekteydi³.

Memlekette hal böyle iken hâlihazırda Avrupa'nın Osmanlı'dan daha küçük ülkelerinde ziraat son derece iyi durumdaydı. Mesela Osmanlı topraklarının ancak dörtte biri büyüklüğünde olan Fransa'da zirai gelirler *Memâlik-i Mahrûsa*'ya nispetle nerdeyse beş misli daha fazlaydı. İstatistiklere göre bu ülkede yalnızca buğday üretimi yılda üç yüz altmış milyon İstanbul kilesine denk gelmekteydi ki bu, Osmanlı Devleti'nde yaklaşık yedi milyon lira vergi demektir. Fransa'nın zirai alandaki başarısının sırrı ise neredeyse her eyaletinde bir ziraat mektebi ile sergiler kurulmuş olmasında ve ziraata yeterli yatırım yapılmasında yatmaktaydı. Mektepler, teşvikler ve Ziraat Nezâreti'nde görev alan memurlar için ayrılan bütçe senede iki yüz bin kese akçeyi geçmekteydi. Bu sayede modern ziraat yaygın

¹ Bkz. Mehmet Ali Yıldırım, "Osmanlı'da İlk Çağdaş Zirai Eğitim Kurumu: Ziraat Mektebi (1847-4851)", *OTAM*, S.24, Ankara, 2010, s.234-235.

² *BOA., A.MKT.MHM. 37/77* (23 S 1268/18 Aralık 1851).

³ *BOA., İ.MMS.133/5696-4* (8 B 1287/3 Ekim 1870).

hale getirilmişti. Bununla beraber kıtanın diğer ülkeleri de birbirleriyle rekabette bulunmakta ve günbegün ziraat Avrupa'da gelişmeye devam etmekteydi.

Osmanlı'da ise Ziraat Nezâreti'ne ne mektepler ve ne de teşvikler için bir tahsisat ayrılmış dahası nezârette nâzırdan başka memur istihdam edilmemişti. Dolayısıyla bir ilerleme şöyle dursun, ülkede onca çayır ve mera mevcut iken İstanbul ahalisinin ihtiyacı olan yağlar bile Rusya fabrikalarından ithal edilir olmuştu. Dolayısıyla ülke ziraatının canlandırılmasına olan lüzum ve önem aşikârdı⁴.

1. Ziraat Mektebi Tesisinin Yeniden Gündeme Alınması

Ülkenin ziraat özelindeki kötü gidişatını tespitle bu alana yönelik reformların acilen uygulanmasını isteyen Sultan Abdulaziz 1869 yılında Bâbîâlî'ye teşrif ederek bir konuşma yapmış ve *nutk-ı hümâyûnunda* memlekette ziraatın gelişmesini sağlayacak tedbirlerin alınmasını işaret etmişti. Bunun üzerine konu Şûrâ-yı Devlet'in gündemine alındı. Burada yapılan müzakereler neticesinde ise ziraatın çağdaş hale gelmesinin bir ziraat meclisi teşkil edilmesine ve bir numune çiftliği kurulmasına bağlı olduğu kanaati ön plana çıktı. Özellikle de ziraat ehlinin teorik ve pratik olarak eğitilmesi üzerinde duruldu. Zira kullanamadıktan ve tamir edemedikten sonra çiftçiye modern alet ve edevat kazandırmanın bir faydası yoktu. Bu nedenledir ki Şûrâ-yı Devlet azasından Şerif Bey, Tuna Ziraat Müdürü Kifork Efendi, Hüdâvendigâr Ziraat Müdürü Amasyan Efendi ve sair uzmanlardan oluşan komisyonun birçok defa bir araya gelmek suretiyle icra ettikleri müzakerelerde vakit kaybetmeden bir ziraat mektebi açmanın önemine vurgu yapılmıştı. Gerek çiftçiye yardımcı olacak elemanlar yetiştirmek gerekse erbabi, eski usullerden vaz geçirecek yeni aletlerin kullanımına teşvik ve rağbet ettirmek adına acilen uygulamaya konulması düşünülen bu tedbir için ise İstanbul civarındaki çiftliklerden biri düşünülmekteydi. Buna göre açılacak olan mektebe her vilayetten beşer öğrenci alınacak bu öğrencilere iki sene zarfında modern alet ve edevatın kullanımı, tamiri ve ziraat fenninin esasları öğretilecek, eğitimini tamamlayanlar memleketlerine gönderileceklerdi⁵. İleride ise Anadolu,

⁴ BOA., İMMS.133/5696-2 (7 ZA 1287/29 Ocak 1871).

⁵ Aslında komisyon kararlarının görüşüldüğü Şûrâ-yı Devlet Heyet-i Umûmiyesi'nde mektep için öngörülen yapı tasvip edilmekle beraber ziraat ehli içerisinde baytarlıktan anlayan kimselerin bulunmadığına ve hayvan hastalıklarının layıkıyla tedavi edilemediğine atfen bir de baytar sınıfı açılması mütalaa edilmişti. Ayrıca ziraat ve baytarlık eğitimi için planlanan iki yıllık eğitim bu iki fennin girişine bile yetmeyeceğinden eğitim süresinin beş sene olması dile getirilmişti. Lakin alet edevat kullanımı noktasında çiftçilerin acilen bilinçlendirilmesinin

Rumeli ve Arap vilayetlerinde de ziraat mektepleri açılmak suretiyle az vakitte ülkenin hemen her yerinde modern zirai tarıma yönelik alet ve edevata vâkıf öğrenciler yetiştirilmiş olacaktı⁶.

Zirai eğitimin kazançlarına engel olabilecek en önemli sorun ise öteden beri *âbâ* ve *ecdâd*ından görmüş oldukları eski usulleri değiştirmek istemeyen çiftçiler olarak görülmekteydi. Özellikle bazı çiftlik sahiplerinin kullanmayı bilmedikleri halde bir şekilde temin ederek işletmeye çalıştıkları makinelerin kısa sürede bozulması, bu gibilerinde modern aletler hakkında olumsuz ön yargılar oluşturmuştu. Üyeler bunu yok etmenin yolunu kaza ve hatta köylere uzmanlar göndermek suretiyle orak, harman, ekin ve çift makineleri gibi başlıca zirai aletlerin faydasını bilfiil ispat etmekte görmekteydiler. İkna olanlara makineler, ücreti iki yıl sonra alınmak üzere satılacak ve bu şekilde bir taraftan makineleşmenin yaygın hale gelmesi, diğer taraftan vilâyetlere her sene ziraat mektebinden mezun uzmanlar gönderilmesi ülkede ziraatın ilerlemesini sağlayacaktı⁷.

Ziraat Mektebi için yine daha önceden Ziraat Talimhanesi'nin kurulmuş olduğu arazi olan ve bundan dolayı içerisinde gerekli binaları barındıran Ayamama Çiftliği'nin kullanılması uygun görüldü. Mektebin yapısı ve çiftlik hakkında bir de nizamnâme hazırlandı. Faaliyete geçeceği tarih 1871 yılının Mart ayı olarak öngörüldü. Bu süreye kadar gerekli alet ve edevatın ithali, öğrencilerin toplanması, binaların tamiri ve diğer masraflar için gerekli paranın tahsisi tamamlanmış olacaktı. Tamirat, inşaat ve alet-edevat için bir defaya mahsus olmak üzere 125.000 kuruş masraf çıkartıldı. Açıldıktan sonra mektebin yıllık gideri ise 40.000 kuruş olarak tahmin edilmekteydi⁸.

Ziraatın ülkedeki durumunu ve ziraat mektebi ile ilgili teferruatı görüşen komisyon tarafından mektebin idaresine nezâret etmek ve ülkede ziraatın gelişmesini sağlamak üzere Ziraat Nezâreti'nin riyasetinde iki üye ve iki kâtipten mürekkep bir de Ziraat Meclisi'nin teşkil edilmesi öngörülmüştü. Söz konusu meclisin üyeliklerine ziraat fenninde mahir ve Fransa'da eğitim almış olan ve aynı zamanda mevcut komisyonda görevli bulunan Amasyan ve Kifork efendiler teklif edildi. Gerek mektebin gerekse

gereği dikkate alındı ve iki yıllık süre makul bulundu. *BOA., İ.MMS.133/5696-3* (Gurre-i Ş 1287/27 Ekim 1870).

⁶ *BOA., İ.MMS.133/5696-4* (8 B 1287/3 Ekim 1870); *BOA., İ.MMS.133/5696-2* (7 ZA 1287/29 Ocak 1871).

⁷ *BOA., İ.MMS.133/5696-4* (8 B 1287/3 Ekim 1870); *BOA., İ.MMS.133/5696-2* (7 ZA 1287/29 Ocak 1871).

⁸ *BOA., İ.MMS.133/5696-4* (8 B 1287/3 Ekim 1870); *BOA., İ.MMS.133/5696-2* (7 ZA 1287/29 Ocak 1871).

meclisin tesisine 23 Şubat 1871 tarihli irade ile onay verildi. Bununla beraber aynı iradede modern ziraata yönelik düzenlemelerden biran evvel netice almak için hemen her vilayette bulunan ıslahhânelerin kullanılması kararı da yer almaktaydı. Buna göre ıslahhanelerde birer sınıf teşkil edilecek ve öğrencilerin bir kısmına yeni zirai aletlerin kullanımı gösterilecekti. Demircilik eğitimi sırasında ise bu aletlerin tamirini ve imalini öğrenecek olan öğrencilerin kabiliyetlileri, İstanbul'da açılacak olan Ziraat Mektebi'ne gelerek eğitimlerini burada tamamlayacaklardı⁹.

2.Ziraat Mektebi ve Çiftliği Hakkında Hazırlanan Nizamnâme

Ziraat Mektebi'nin açılmasını ziraatın gelişimi noktasında elzem olarak gören komisyon üyeleri, mektebin yapısını öngören bir de nizamnâme hazırlayarak tekliflerine eklemişlerdi. Söz konusu nizamnâme de 23 Şubat 1871 tarihinde *Dersaâdet Civarında Tesis Olunacak Numune Çiftliği Hakkında Nizamnâmedir* başlığı altında yürürlüğe girdi¹⁰.

Nizamnâmeye göre İstanbul'da açılacak olan Ziraat Mektebi'ne (Numune Çiftliği'ne) ihtiyaç duyulan vilayetlerden öğrenci alınacağı gibi masrafları çiftlik sahipleri tarafından karşılanan öğrenciler de kabul edilecekti. Öğrenciler teorik eğitimin yanı sıra çift sürmek, çapa yapmak, tohum ekip biçmek, harman sürmek, hendek açmak, tereyağı ve peynir yapmak, ipekböceği beslemek ve hayvan hastalıklarına bakmak gibi çiftlik idaresiyle alakalı pratik işleri öğreneceklerdi. Alınacak öğrenciler ise on yedi yaşından küçük olmayıp, bekâr çiftçiler arasından seçileceklerdi. Bunların giderleri devlet tarafından karşılanacak ayrıca kabiliyetleri nispetinde yıllık dörder ve altışar yüz kuruş ücret alacaklardı. Eğitimleri sonunda ise mükâfat olarak birinci olanlara biner, ikinci olanlara altışar yüz ve üçüncü olanlara dörder yüz kuruş sermaye verilecekti¹¹.

Numune Çiftliği'ne alınacak ziraat fenninde mahir bir müdür ile hoca ve memurların tamamı Ziraat Nezâreti tarafından tayin edilecekti. Çiftliğin idaresinden, derslerin denetiminden, öğrencilerin güvenliğinden ve gelir-giderden sorumlu olacak olan müdür aynı zamanda derse girecek, anlattığı konuları not aldırıp, üç ayda bir risale şeklinde yazacaktı. Bunlara ek olarak alınan mahsullerin ziraat usulüne göre kaydını tutacak, üç ayda bir nezarete bildirecek ve hasadın ardından ürünlerin satışını gerçekleştirerek masraflar ile gelirler hakkında yine nezâreti bilgilendirecekti. Son olarak her ayın ilk

⁹ BOA., *İ.MMS.133/5696* (2 Z 1287/23 Şubat 1871).

¹⁰ BOA., *Meclis-i Tanzimat Defteri*, No:3, s.38-40 (2 Z 1287/23 Şubat 1871). Nizamnâme'nin müsveddeleri için bkz. BOA., *İ.MMS.133/5696-4,5,6,7,8*.

¹¹ Madde 1, 2, 3. *Meclis-i Tanzimat Defteri* No: 3, s. 38-39.

on günlerinde çiftlik ve öğrencilerin durumu ile yıllık masraflar hakkında rapor sunacaktı¹².

Öğrencilere hesap, defter tutmak, yer ölçmek konuları ile mikyal ve evzan (ölçü) usulleri hocalar tarafından öğretilecekti. Sebze, fidan ve ağaç yetiştirmek, ağaç budamak ve aşlamak bahçıvan tarafından gösterilecekti. Ayrıca ağaç fidanlarının yetiştirilmesi meyve, sebze ve botanik bahçelerinin oluşturulması yine bahçıvan gözetiminde olacaktı. Eski ve yeni alet-edevatın kullanımıyla tamiri, ekin ekme-biçme, tereyağı ve peynir yapma, ipekböceği yetiştirme ve değirmencilik gibi işler ise ustalar tarafından öğretilecekti. Gerek hocalar ve gerekse ustalar çiftlikte ikamet edip vazifelerini müdürün vereceği talimatlar doğrultusunda ifa edeceklerdi¹³.

Okuyup yazmayı bilenler arasından seçilecek olan öğrenciler, Numune Çiftliği'nde iki yıl eğitim alacaklardı. Eğitimleri sonunda bir komisyon marifetiyle sınava tabi tutulacaklar, başarılı bulunanlar diplomalarını ve mükâfatlarını alarak geldikleri memlekete gönderileceklerdi. Başarısız olanlara ise diploma verilmeyecek ve almaları gereken ücretin yarısı ödenecekti¹⁴.

Çiftlikte öğrenciler için inşa edilecek bina içerisinde bir yatak odası, bir yemek odası, bir derslik ve bir hasta odası yer alacaktı. Bina köy evi gibi sade ve basit olacak, yiyecek ve içecekler de çiftçilerin sofrasındakilere uygun tarzda bulunacaktı. Öğrencilerin elbiseleri ise tek tip olarak yazın bezden, kışın abadan imal edilecek, beli kuşaklı ve yakasının iki tarafında birer buğday başağı işlenmiş acem gömleği ile geniş bir pantolondan ibaret olacaktı¹⁵.

Çiftliğin personeli ise bir direktör, bir hesap, defter ve yer ölçme hocası, bir bahçıvan ustası, bir ameliyat (uygulama) hocası, bir alet-edevat ustası bir peynir ve tereyağı ustası, bir baytar, bir değirmenci ustası, bir çiftlik ve araba koşuları memuru, bir ekip-dikmek, biçmek ve hasılat memuru, bir ambarcı, bir çoban, bir ekmeççi, bir çamaşır memuru, bir çamaşırıcı, bir aşçıbaşı, bir aşçı yamağı, bir odacı, bir hizmetçi, bir vekilharç, bir kapıcı, bir korucu ve bir hekim olmak üzere yirmi altı kişiden oluşacaktı¹⁶.

¹² Madde 4-5. *Meclis-i Tanzimat Defteri No: 3*, s. 39.

¹³ Madde 6-7. *Meclis-i Tanzimat Defteri No: 3*, s. 39.

¹⁴ Madde 8-9. *Meclis-i Tanzimat Defteri No: 3*, s. 39-40.

¹⁵ Madde 10-11. *Meclis-i Tanzimat Defteri No: 3*, s. 39-40.

¹⁶ Madde 12. *Meclis-i Tanzimat Defteri No: 3*, s.40-41.

3.Yeni Bir Teşebbüs Amasyan Efendi'nin Layihası

Ayamama'da yeniden kurulması için karar alınmasına ve ayrıntılarına yukarıda değinilen nizamnâmesi dahi hazır olmasına rağmen mektebi faaliyete geçirmeye yönelik fiili bir girişim olmadı. Zira bundan yaklaşık altı yıl sonra ziraat ile ilgili öngörülen yeniliklerin ve nizamnâmenin hazırlanmasında aktif bir şekilde görev almış olan Amasyan Efendi'ye Osmanlı'da zirai eğitiminin ne yolda olması gerektiğine dair yeni bir çalışma yapması talimatı verildi¹⁷. Bunun üzerine hâlihazırda Ticaret ve Ziraât Nezâreti Meclisi üyesi bulunan Amasyan Efendi vakit kaybetmeden işe koyuldu ve 2 Nisan 1877 tarihi itibariyle konu hakkındaki fikirlerini bir layiha halinde nezârete takdim etti¹⁸.

Fransa'da usûl-i tedrisiyye-i ziraata dair malûmat

Amasyan Efendi, otuz iki sayfadan oluşan söz konusu layihayı hazırlarken Versailles ve Grignon ziraat mekteplerinde eğitim almış olmasının yanında ziraat ilminde en önde gelen ülke olarak gördüğü Fransa'nın zirai eğitim sisteminden esinlenmişti. Bu nedendir ki layihaya *Fransa'da usûl-i tedrisiyye-i ziraate dair malumat* başlığı altında giriş yapmıştı. Buna göre Fransa'da zirai eğitim birkaç farklı eğitim kurumu bünyesinde verilmekteydi. Bunlardan birincisi *yüksek ziraat mektepleri*, ikincisi *mekteb-i ziraat-ı iklimiyyeler (mahalli ziraat mektepleri)* ve üçüncüsü vilayetlerin sayısı nispetinde tesis edilmiş olan *mekteb çiftlikleri* idi¹⁹.

¹⁷ 1825 Amasya doğumlu olan Amasyan Hagop Efendi, 1849'da Grignon Ziraat Mektebi'ne devamla 1852 yılında buradan mezun oldu. Yine aynı sene Versailles'daki Institut Agronomique'de yükseköğrenime devam etti. 1854 yılında Amasya'ya dönerek babasının çiftlik işlerini görmeye başladı. 1865 yılı itibariyle Paris'te tanışmış olduğu Âli Paşa'nın teklifini değerlendirerek devlet hizmetine girdi. Üç yıl kadar Erzurum'da Nafi'a Müdürlüğü görevini yürüttü. Ardından Bursa'da Hümayûn ipek tezgâhları müdürlüğüne getirildi. 1869-1871 yılları arasında Selanik Ticaret Mahkemesi Reisi olarak görev yaptı. 1871 yılında Ziraat ile ilgili reformlar kapsamında Ziraat Meclisi azalığına atandı ve Osmanlı'da yeniden bir Ziraat Mektebi tesis etmek adına önemli çalışmalara imza attı. Bkz. Kevork Pamukciyan, *Biyografileriyle Ermeniler*, İstanbul, 2003, s.18-19.

¹⁸ *BOA., HR.TO. 463/69 (16 Temmuz 1293/28 Temmuz 1877)*.

¹⁹ *Memâlik-i Osmaniyye'de usul-i tedrisiyye-i ziraata dair tanzim olunan layiha tercümesi* (Bu dipnottan sonra *layiha* şeklinde kısaltılacaktır). *BOA., HR.TO. 463/69*, s.1. (Söz konusu layiha, üç yıl sonra imzasız ve çok az değiştirilmiş haliyle Ziraat Gazetesi'nde de yayımlanmıştır. Bkz. *Ziraat Gazetesi*, aded 1, (17 Ş 1297/25 Temmuz 1880), s.98, 130-134, 150-155, 163-167, 187-190). Layiha, tarafımızdan kısmen sadeleştirilmekle beraber orijinaliği bozmamak adına konu bütünlüğü ve sırası üzerinde herhangi bir değişikliğe gidilmemiş, üslup mümkün mertebe muhafaza edilmiştir. Bununla beraber sayfa külfetini önlemek için layihanın incelenmesi ve değerlendirilmesi transkripsiyonlu metin üzerinde ve çalışmanın akışı içerisinde gerçekleştirilmiştir.

Tarik-i tedaris-i ulûm-ı aliyye-i ziraatı yani yüksek ziraat mektebini nitelikli çiftçiler, zirai politikaları uygulamaya muktedir memurlar, hocalar ve ziraat müdürleri yetiştirmek için gerekli bilginin verildiği bir eğitim kurumu olarak nitelemektedir. Ayrıca bu kurum ziraata yönelik üst düzey derslerin okutulduğu bir mektep olmanın yanında büyük bir uygulama çiftliği idi²⁰.

- İlm-i cerr-i eskal
- Hendese-i kura (arazi) ve inşai'l-eşkâl-i kura
- İlm-i hikmet-i tabi'iyeye
- Mebahis-i alâim-i cevviye
- İlm-i kimya-yı umumi
- İlm-i kimya-yı zirai
- Tahlil-i kimyevi
- Fen-i hîrîfet - sanayi-i ziraat
- Fenn-i nebâtat - teşrih ve ilm-i vezâifü 'l-âza-yı nebâtat
- İmrâz-ı nebâtat
- İlm-i hayvanat ve mebahis-i hevamm (haşerât-ı nafi'a ve mazarra)
- İlm-i ziraat
- Kanun-ı sıhhat
- Mebahisü'l-maden ve ilm-i tabakatü'l-arz
- İdare ve kanun-ı ziraat
- İlm-i ziraat-i umumi
- İlm-i ziraat-ı kıyas
- Usul-i terbiye-i mevaş
- Kanun-ı sıhhat ve ilm-i eşkal-i hayvanat
- Fenn-i idare-i politikîyye-i ziraat ve felahat
- İstatistik ve fenn-i umur-ı hesabiyye-i ziraat
- Orman - bağ ve meyve ağacına dair fûnun
- Ale'l-umum bahçivanlık dersleri mektebin ders programını oluşturmaktaydı. Bu derslere ek olarak öğrencilere;
- Arazi üzerine makine ve bina resmetmek
- San'at-ı misaha
- San'at-ı tesviye-i zemin pratiği ile resm-i tefeccür ve iska san'atları talim ettirilmekteydi. Ayrıca ders saatlerinde mesleki resme ağırlık verilmekteydi. Çiftlikte ise makine ve ziraatla alakalı alet-edevatı tanıyıp kullanmayı, tohum ekmeyi ve hayvan terbiyesi ile muhafazası gibi hususları öğrenirlerdi²¹.

²⁰ Layiha, s.2.

²¹ Layiha, s.2-3.

Mekâtib-i ziraat-i mahalliye başka bir ifadeyle yerel ziraat mektepleri, yüksek mektebe ait derslerin yaygınlaştırılması, ilm-i ziraatın teorik ve pratiği ve kasaba-köy idaresinin başlıca kısımlarına vakıf kimseleri tayin için açılmışlardı. Eğitim teorik ve uygulama olmak üzere iki kısımdı. Birincisine yönelik dersler;

-Ziraata müteallik hikmet-i tabi'yye, ilm-i kimya, mebahis-i madeniyat, ilm-i tabakatü'l-arz

-Fenn-i hendese-i kura, ilm-i cerr-i eskal, fenn-i hırfet-i ziraat, inşa'ül-eşkal-i kura

-Ale'l-ıtlak ziraat-ı hususi ve kıyas

-Ziraata raci' ilm-i hayvanat ve usul-i terbiye-i mevaş

-Ormancılık, bağcılık, meyve ağaçcılığı, bahçıvanlık, ve fenn-i nebatat

- Fenn-i idare ve kavanin, mevzu'a-yı kura, kanun-ı idare

- Fenn-i umur-ı hesabiyye-i ziraat dersleri idi.

Uygulama kısmında ise alat-ı adiyeye ve cesime, edevat-ı nakliyye, makineleri kullanma, çift sürme, ekin ekme, ekin biçme ve hasat gibi başlıca zirai işler görülmekteydi. Bunun yanı sıra hayvanların bakımı, resim hattı, san'at-ı misaha, bir livanın resmini alma ve zemin tesviye etme gibi talimler pratik eğitime dâhildi. Eğitim, mektepler için tahsis edilmiş olan uygulama tarlaları ve doğal ve modern kaidelere bağlı olarak idare edilen uygulama köyleri ile desteklenmekteydi²².

Üçüncü zirai eğitim kurumu ise *mektep çiftliği* idi. Mektep çiftliğinin kuruluş sebebi kendi arazisinde veya ortakçı sıfatıyla başka birinin toprağında çalışacak donanımlı çiftçiler ile çiftçi yardımcısı, çiftlik kethüdası, işçi ve katarcıbaşı gibi ehliyetli ziraat erbabı yetiştirmektir. Söz konusu çiftliklerde bir müdürün yanı sıra öğrencilerin ders ve uygulamalarına bakmakla yükümlü bir muhasebeci, bir fidan yetiştiricisi, bir bahçıvan, bir uygulama ustası ve bir baytar görev yapmaktaydı. Öğrenci sayısı memleket arazisinin genişliğine göre belirlenmekteydi. Söz gelimi hububat ekiminin yoğun olduğu yerlerde bulunan çiftliklere iki bin dönüm arazi için altmış öğrenci alınırdı. Yöre ahalisinden alınan öğrenciler çiftliğin bütün işlerini görmeye muktedir olduklarından numune çiftliklerinin öğrencileri de bunlar arasından seçilirdi²³.

Memâlik-i Osmaniyye'de ihtiyar olunacak usûl-i tedris-i ziraata dair malûmat

²² *Layiha*, s.4-5.

²³ *Layiha*, s.5-6.

İşte Fransa'da modern zirai eğitim bu minval üzerine cereyan etmekteydi. Lakin Amasyan Efendi'ye göre bu sistemin olduğu gibi Osmanlı'da uygulamaya konulması imkân dâhilinde değildi. Zira Fransa'da öteden beri bu işe önem verildiğinden malumatlı çiftçilerden mürekkep ve belde ahalisine mahsus bir ziraat sınıfı vücuda gelmişti. Eğitimin ikinci derecesi de bu sınıf tarafından verilmekteydi. Oysa Osmanlı Devleti'nde böyle bir sınıf henüz mevcut değildi. Ülkede yirmi milyon kadar küçük arazi sahibi ile bir takım *cahil çiftçiden* başka kimse yoktu. Dolayısıyla Fransa'daki gibi bir ziraat sınıfı oluşuncaya kadar yukarıda bahsedilen eğitim sistemlerden birincisi veya ona yakın bir sistem tesis edilmeliydi²⁴ Ziraatın ilerlemesindeki en önemli rolü çiftçilerin bireysel girişimlerinden ziyade devletin icra görevlilerine yüklediğinden ona göre evvela ziraat alanında uzman bir memur kadrosu oluşturulmalıydı. Çünkü ziraat alanında teşebbüs edilecek bir ıslahatın başarıya ulaşması için birinci şart buydu. Bu bağlamda idari kadro oluşturmak için öngördüğü mektepte tahsil görecekler çiftçi olmayacaklarından Fransa'daki gibi on beş hususi hocaya gerek yoktu. Yüksek derecede ama iki farklı eğitim yapısını kâfi görmekteydi. Bunlardan biri genel ziraat eğitimi diğeri ise ziraat eğitimi ile beraber bu alanla münasebeti bulunan kanun ve politikaların talimi idi. Vilayetlere gönderilecek ve büyük hizmetlerde bulunacak memurlar ancak bu şekilde yetiştirilebilirdi²⁵.

Öngördüğü yüksek eğitimin birinci derecesi için evvela öğrenci sayısı nispetinde uygulama derslerine uygun hususi bir çiftlik tesisini ve en iyi ziraatın en fazla kâr olduğu gerçeğinden hareketle her şeyin bu maksat üzere yapılmasını önermekteydi. Kurulacak olan çiftlik ve mektebe ise hemen bir direktör ile ikinci müdür tayin edilmesini teklif etmekteydi. Nitekim ziraat için bir usulün ve mektebin fiziksel yapısının belirlenmesi, gerekli hayvanların cins ve sayılarının tayini, alet-edevatın çeşidi ve derslerin hazırlanması işleri önceden halledilmeliydi. Mektep için tahsis edilecek çiftliğin tadilatını ve eğitime elverişli hale getirilmesini önemsemekle beraber hiçbir konuda israfa gidilmemesine de dikkat çekmekteydi²⁶. Hatta lüzumsuz masrafların önüne mektep faaliyete geçtikten sonra da geçilmeli gelir-gider dengede tutulmalıydı. Öyle ki İstanbul civarında kurulması düşünülen mektep bütün masrafını çıkardıktan sonra kâr bile etmeliydi. Bu konuda Nice'te Napolyon tarafından kurulmuş olan numune çiftliğini örnek almaktaydı²⁷.

²⁴ *Layiha*, s.6.

²⁵ *Layiha*, s.8.

²⁶ *Layiha*, s.9.

²⁷ *Layiha*, s.9-10.

Mektep açıldıktan ve birkaç dönem mezun verdikten sonra yüksek dereceli zirai eğitime hazır bir ziraat sınıfı oluşturma noktasında vilayetlerde de bu gibi mekteplerin tesisini önermekteydi. Bu amaç doğrultusunda evvela Fransa'ya öğrenci gönderip yüksek ziraat eğitimi almaları temin edilmeliydi. Ki böylelikle lisanını öğrencinin anlamadığı ve masrafları ağır olan yabancı hocaları da getirmek zorunda kalınmayacaktı. Yurt dışından eğitimini tamamlayarak dönenler ise vilayetteki mekteplere müdür tayin edilmek suretiyle tecrübelerini aktaracaklar ve bu yolla çağdaş zirai eğitimin transferi sağlanmış olacaktı²⁸.

Mektep çiftliğinin maksadı

(Mektep çiftliğinin suret-i teşkili ile ders cedveli ve nizamnâme-i dâhiliyesi, program)

Amasyan Efendi masrafı hükümet tarafından görülmek üzere teşkil edilecek olan ziraat mektebinin maksadını evvela kendi arazisinde veya başkasının arazisinde ortakçı sıfatıyla hizmette bulunacak çiftlik kethüdaları, çiftçi muavini, çiftlik kethüdası muavini ve işçibaşılar gibi ehliyetli çiftçiler yetiştirmek olarak tarif etmekteydi. Ayrıca Ziraat Nezâreti tarafından faydası tasdik edilen edevatı mektepte kullanmak ve şartlara uygun bir ziraat usulü belirlemek te mektebin amaçları arasındaydı²⁹.

Aded-i şakirdan

Ticaret ve Ziraat Nezâreti'ne bağlı olacak olan mektebin toplam mevcudunu yüz elli olarak belirlemişti. Buna göre her vilayetten iki öğrenci alınmak suretiyle her sene elli öğrenci alınacak ve üç sene içerisinde yüz elli sayısına ulaşılacaktı. Üç senelik eğitimin ardından mezun olanların yerine yeniden elli öğrenci kabul edilecekti³⁰.

Şurût-ı idhal ve intihab-ı şakirdan

Mektebe kabul edilecek öğrenciler on yedi yaşından küçük, yirmi yaşından büyük olmayıp Osmanlı vatandaşı olacaklardı. Mektepte eğitim Mart ayında (rûmi) başlayacağından üç ay önceden öğrenci alımına ilişkin yazılar vilayetlere gönderilecekti. Mektebe girmek isteyen öğrenciler arasından iki kişi seçmek üzere her vilayette vali tarafından bir *intihab komisyonu* teşkil edilecekti. Öğrenci seçimi eğitimden iki ay evvel açılan bir sınavla, okuma-yazma ve biraz matematik bilen adaylar arasından olacaktı. Adayların bir viladet senedi (doğum kâğıdı), iyi hal, tavır ve davranışlarını gösteren ikametgâh veya ihtiyar meclisi tarafından bir şehadetnâme, çiçek

²⁸ *Layiha*, s.10.

²⁹ *Layiha*, s.11.

³⁰ *Layiha*, s.11.

aşılı olduklarına ya da bu hastalığı geçirdiklerine dair sıhhat şهادetnâmesi ibraz etmeleri şarttı. Yeni öğrencilerin tamamı mektebe geldikten sonra hocalardan oluşan bir komisyon tarafından tekrar sınava tabi tutularak liyakatlerine göre sınıflara taksim edileceklerdi. Öğrencilerin tamamı aynı düzen ve idareye tabi, aynı işle meşgul olmakla beraber içlerinden kabiliyetli olanlar ayrılacaktı³¹.

Mükâfat ve icâzetnâme

Öğrenciler üç senelik eğitimlerini tamamladıklarında yapılacak imtihan sonunda mezun olmaya hak kazanacaklardı. Mezunlara kabiliyetlerine göre dokuz yüz ile bin iki yüz kuruş arasında mükâfat ve harcırah verilecek, başarılı olan ilk üç öğrenci ise devlet hizmetine alınacaktı. Bununla beraber mektebin bütün öğrencileri askerlikten muaf olacaklardı. Sene sonu sınavları, mektebin müdürü ile Ticaret ve Ziraat Nezâreti tarafından üç seneliğine görevlendirilecek olan dört üyeden müteşekkil bir heyet tarafından yapılacaktı. Söz konusu heyet ayrıca öğrencilerin sınıflara ayrılması işine de bakacak ve ara sıra mektebi ziyaretle nezarete bilgi verecekti³².

Ta'lim ve ta'allüm

Teorik eğitim kısa olup,

-*Lisan-ı Türkî, kanun-ı arazi ve ziraat*

-*Fenn-i hesab, fenn-i misahât, tesviye-i zemin, fenn-i mikyas*

-*İlm-i hikmet-i tabi'iyeye, ilm-i kimya, fenn-i alâim-i ceviyye*

-*İlm-i ziraat, usul-i terbiye-i mevaş derslerinden oluşacaktı.*

Pratik eğitim ise

-*Bahçivanlık, meyve ağaçcılığı, ağaç budama ve aşılama*

-*Dut ve aylantus ağacı ziraatı ile bu ağaçların yapraklarıyla ipek böceği yetiştirmek*

-*Hayvan koşmak ve yük hayvanlarının tımarına bakmak*

-*Çift sürmek, ekin ekmek, mahsul toplamak, orak biçmek, keten ve kenevirden tel veya üstübü yapmak, yapağı kırpma, çiftlik arabası ve ziraat ile ilgili alet-edevat, makineler ve saireyi kullanmak, ahırlarda hayvanlara bakıp tımar etmek, her bir cins hayvanın ne derece kuvvette çalışabileceğini, ne miktar yağ ve süt verebileceğini tayin etmek*

-*Hasta hayvanları tedavi etmek*

-*Peynir ve tereyağı imal etmek*

-*Ziraata dair alet-edevatı tamir etmek*

³¹ *Layiha*, s.12-13.

³² *Layiha*, s.12-14.

-Ziraatce lazım gelen usul-i defter talimini yapmak gibi uygulamaları içerecekti³³.

Hey'et-i tedrisiyye

Mekteb-i ziraatın öğretim kadrosu, (8.000 kuruş maaşla) mektep çiftliğinin idaresini yürütmek ve üçüncü sınıf öğrencilerine fenn-i idare-i kura dersini vermekle yükümlü bir müdür ile (2.000 kuruş maaşla) lisan-ı Türki, kanun-ı kura ve ziraat dersleri için bir, fenn-i hesap, fenn-i misahât, tesviye-i zemin ve fenn-i mikyas için bir ve (4.000 kuruş maaşla) ilm-i hikmet-i tabi'iyeye, ilm-i kimya-yı muhtasara, mebahis-i alâim-i ceviyye ve usul-i terbiye-i mevaş tedrisine memur bir hocadan oluşacaktı³⁴.

Uygulama derslerine gelince (3.000 kuruş maaşla) ağaççılık, bahçıvanlık, meyve-sebze yetiştiriciliği ve fidanlık tesisi için bir bahçıvanlık hocası, (2.000 kuruş maaşla) hasta hayvanların tedavisi için bir baytar, (3.000 kuruş maaşla) ziraat ile ilgili bütün pratik eğitimi vermek ve ehil hayvanlar yetiştirmek için bir uygulama hocası, (500 kuruş maaşla) bir işçibaşı, (3.000 kuruş maaşla) yük hayvanları ile ilgili eğitim vermek üzere bir katarçibaşı, (1.500 kuruş maaşla) ahır işlerini göstermek için bir istabl müdürü, (3.000 kuruş maaşla) çiftliğin hesabını tutmakla beraber öğrencilere ziraat muhasebesine dair ders vermek için bir muhasebe hocası, (1.500 kuruş maaşla) tereyağı ve peynir yapımını göstermek için bir peynirci ustası, (1.500 kuruş maaşla) araba yapmak için bir arabacı ustası (1.500 kuruş maaşla) ziraat ile ilgili alet ve edevatı imal etmek için bir demirci ustası mektebin pratik eğitimden sorumlu kadrosunu oluşturacaktı³⁵.

Hey'et-i hizmetkâran başka bir ifadeyle mektepte istihdam edilecek diğer görevliler (1.000 kuruş maaşla) bir müdür, (1.000 kuruş maaşla) bir vekilharç, (300 kuruş maaşla) bir çiftlik anahtarcısı, (300 kuruş maaşla) bir değirmenci, (300 kuruş maaşla) bir ekmekçi, (150 kuruş maaşla) bir ekmekçi yamağı, (300 kuruş maaşla) bir aşçı, (350 kuruş maaşla) iki aşçı yamağı, (400 kuruş maaşla) iki çamaşırcı, (800 kuruş maaşla) dört hizmetkâr, (200 kuruş maaşla) bir korucu ve (3.000 kuruş maaşla) bir hekimden meydana gelecekti³⁶.

Söz konusu görevlilerin tamamına ödenecek maaş miktarı aylık 43.000 kuruşu, yıllık 516.000 kuruşu bulmaktaydı. Bunun yanı sıra Amasyan Efendi, elli öğrencinin elbisesine 10.000, yine elli öğrenci ve otuz çalışanın

³³ *Layiha*, s.14-15.

³⁴ *Layiha*, s.15.

³⁵ *Layiha*, s.15-16.

³⁶ *Layiha*, s.16-17.

yemek, odun, kömür, mum, tıbbi gereçlerine 200.000, inşaat, alet-edevat ve diğer masraflara 4.000, kâğıt, kalem, mürekkep, gibi ders gereçlerine 10.000 ve çiftlikte kurulacak üç adet fabrikaya da 10.000 kuruşluk bir masraf öngörmekteydi. Dolayısıyla senelik sabit gider 750.000 kuruş olacaktı³⁷.

Çiftliğin demirbaşı ve çiftlikte yapılacak ebniye-i cedide

Çiftliğin demirbaşı, binalarının tamiri, yeni peynir fabrikaları inşası ve alet-edevat alımı için sarf edilecek paranın miktarı ise çiftlik için tayin edilecek araziye göre belirlenecekti.

Mektep çiftliğinin inşası

Öğrenci, hoca ve diğer görevlilerin ikametleri için inşası gereken binada öğrenciye mahsus bir çalışma salonu, bir yatakhane, bir yemekhane, iki derslik, hikmet-i tabi'iyeye dersi için aletler, toprak çeşitleri, teşrih ilmi için gerekli numune parçaları, zahire ve tohum örnekleri, küçük alet ve edevat modelleri ile kitap ve risale koymak için bir oda bulunacaktı. Ayrıca bir kimyahane, müdüre mahsus birer misafir, çalışma ve yatak odası, muhasebeci, vekilharç ve hocalara mahsus sekiz oda, hocalar için yanında kileri olan bir yemek odası, hasta öğrenciler için bir hastahane, bir eczahane, bir çamaşır odası, kandil ve saireyi temizleyip muhafaza etmek için bir oda, hizmetkârlar için bir koğuş, bir zahire yeri, bir kömür ve odunluk, bir mutfak ve bir çamaşır yıkama yeri bina içerisinde yer alacaktı³⁸.

Mektep çiftliğinin eşyası

Amasyan Efendi mektep çiftliğine alınacak eşya noktasında sadelikten yanaydı. Bu kalem için sarf edilecek toplam parayı 180.000 kuruş olarak hesap etmişti. Bunun 60.000 kuruşu yatak, kandil, çamaşır, sofraya örtüsü, mutfak takımı ve çamaşırhane giderlerine, 60.000 kuruşu hoca, memur ve müdür odalarının döşemesine, 40.000 kuruşu hikmet-i tabi'iyeye ve kimya alet-edevatı, kitap ve bir takım numunelere, 10.000 kuruşu bazı ilaç ve ecza aletlerine, 10.000 kuruşu ise hesapta olmayan masraflara ayrılacaktı³⁹.

Nasb

(Mektep çiftliği heyetinin nasb ve vazifesi)

Hocalığa tayin edilecek kimseler nitelikli ve ehil olacaklardı. Amasyan Efendi bu gibilerin gazete ilanıyla İstanbul'da bulunabileceği düşüncesine sahipti. Öte yandan müdürün böyle bir mektep ve çiftliği idare etmek ve işletmek için son derece donanımlı olması gerektiğinden bu vazife için Fransa'dan birinin getirilmesini teklif etmekteydi. Ayrıca bir peynirci ustası

³⁷ *Layiha*, s.17.

³⁸ *Layiha*, s.18.

³⁹ *Layiha*, s.18-19.

ile üç uygulama hocasının da yine bu ülkeden sipariş edilmesine işaret etmekteydi⁴⁰.

Vezâif-i Müdür

Müdür, nezaret tarafından atanacak ve hata yaptığıında doğrudan doğruya hükümet tarafından mesul tutulacaktı. Bütün hizmetkârları seçmek, tayin etmek veya görevlerine son vermek müdürün tasarrufunda olacaktı. Hocaların tayini ise Ticaret ve Ziraat Nezâreti tarafından yapılacaktı. Müdür hem mektebi hem de çiftliği idare edecekti. Vazifesi en iyi programı uygulamak ve bulunduğu memleket için en yararlı usulü belirlemektir. Bunun yanı sıra eğitim-öğretimin işleyişinden sorumlu olacaktı. Programı öğrencilere kısa ve sade bir şekilde tarif etmekle beraber arazi idaresini uygulamalı olarak anlatacaktı. İlgili yerlere arz etmek üzere muntazam bir muhasebe defteri tutacak, kendi muhasebe defterlerini veya hazırlanmasını yerinde gördüğü diğer defterleri idare memurlarının veya idare tarafından gönderilmiş olan kimselerin tetkikine sunacaktı. Her sene ilk iki ayın muhasebesini içeren bir evrak düzenleyerek bütçe defteriyle beraber nezârete gönderecekti. Son olarak her ayın ilk on gününde nezârete mektebin durumuyla ilgili bilgi verecekti⁴¹.

Müdür-i sani ve ziraat muallimi

Ziraat muallimi aynı zamanda müdür-i sani unvanını da kullanacaktı. İcap ettiğinde müdüre yardımcı olacak olan ziraat muallimi müdürün bulunmadığı zamanlarda ise yerine vekâlet edecekti. Birinci sınıf öğrencilerini derslere hazırlamak adına terbiye-i mevaşa (yük ve besi hayvanlarının terbiyesi) dair konulardan bahsedecek, ikinci sene buna ek olarak hikmet-i tabi'yye, kimya ve ziraatla alakalı mebahis-i alâim-i cevviye, üçüncü sene ise ziraat ve usul-i terbiye-i mevaş derslerini gösterecekti.

Lisan-ı Osmani ve kanun-ı arazi muallimi

Lisan-ı Osmani muallimi birinci seneden başlayarak her gün ders verecek, ikinci ve üçüncü senelerde de lisan-ı Türkî derslerine devam edebilmesi için kanun ve nizamât-ı kura derslerinin talimine başka bir hoca görevlendirilecekti. Her iki hoca da derslerini, öğrenciyi ziraat ve diğer derslerden daha fazla istifade ettirmek adına mümkün merteye sade anlatacaklardı⁴².

⁴⁰ *Layiha*, s.19-20.

⁴¹ *Layiha*, s.20-21.

⁴² *Layiha*, s.21.

Fenn-i Hesab Muallimi

Fenn-i hesap hocası birinci sene hesap ve resim hattı derslerini işleyecek, ikinci ve üçüncü senelerde ise ilm-i misâhe ile tesviye-i zemin derslerini verecekti⁴³.

Ameliyât-ı bahcivaniye muallimi

Fenn-i bahcivani hocası öğrenciye sebze ve bostan ziraatına özellikle de ağaç dikme, yetiştirme, aşılama ve budama pratiğine yönelik bilgiler verecekti. Ayrıca alanıyla ilgili uygulama dersleri için sebze ve yemiş bahçeleri ile fidanlıklar yetiştirecekti⁴⁴.

Baytar muallimi

Baytar hocası çiftlikte bulunan hayvanlara bakacak, görülecek rutin işleri tarif edecek ve öğrenciyi birinci derecede önemli çalışmalara sevk edecekti. Bir hayvana bakarak cinsini, ne kadar süt verebileceğini ve bir avuç buğday alarak iyi veya kötü olup olmadığını tahmin etmek gibi el ve göz alıştırmak olarak adlandırılan pratik bilgileri öğrenciye anlatacağı. Çiftliğin içinde olduğu gibi dışındaki işleri de görecek⁴⁵.

İşçibaşı

İşçibaşı öğrenciye çiftlik işlerini yaptırmakla beraber ot biçip kurutmak, orak ve tırpan vasıtasıyla ekin biçmek, demet bağlamak, büyük ve küçük yığın yapmak, mahsulü arabaya yüklemek, anbara yerleştirmek, toplamak, patates gibi yenecek hasılatı muhafaza etmek, yeşil mısır buğdayı ve hayvanlar için gerekli diğer otları toprak içinde saklamak, afyon toplamak, keten ve kenevirde tel ile üstübu yapmak ve koyunları tarlada yatırmak gibi pratik işleri gösterecekti⁴⁶.

Katarcıbaşı

Katarcıbaşı öğrenciler tarafından yapılacak ve hayvanlarla ilgili bütün işleri öğretecekti. Hayvana koşum vurma, gerdanlık ve boyunduruk takma, semer vurma, saban ve sürgü gibi ziraatla ilgili aletler ile yük arabasına hayvan koşma, hayvanları kullanma ve her türlü çift sürme pratikleri katarcıbaşı tarafından gösterilecekti. Ayrıca saban, sürgü, yuvarlak taş ve sair alet-edevatı kullanma, hendek açma, üzüm çiğneme, toprağı çapalama, tohum ekme, orakçılık, harmancılık, hububat dövme makinesini kullanma,

⁴³ *Layiha*, s.21.

⁴⁴ *Layiha*, s.22.

⁴⁵ *Layiha*, s.22.

⁴⁶ *Layiha*, s.22.

döven vasıtasıyla harman dövme, hububatı kalbur makinesiyle temizleme ve inek sağma gibi birçok işi öğretecekti⁴⁷.

Istabl müdürü

Istabl müdürü inek, at ve öküz ahırlarıyla mandıra ve kümes hizmetlerine bakmakla yükümlü olacaktı. Bunun yanı sıra öğrencilere hayvanları tımar etmek, yemlerini vermek, ahırları temizlemek ve gübre yığını yapmak gibi işleri öğretecekti⁴⁸.

İşçi başı, katarcı başı ve istabl müdürü pratik eğitim ile ilgili uygulamaları hocalar nezaretinde ve müdürün verdiği emre göre icra edeceklerdi. Sorumlulukları altında bulunan hayvan ve alet-edevatın düzgün kullanılması ve muhafazasından sorumlu olacakları gibi kendilerine teslim edilen eşya ve hizmetten de mesul tutulacaklardı. Bu görevlilerin sorumluluğu ise *ziraat amelîyyatı* hocasında bulunacaktı⁴⁹.

Peynir yapıcı

Peynir yapıcı en iyisinden olmak üzere tereyağı ve birçok cins peynir üretecekti. Birlikte çalışmak suretiyle de öğrencilere peynir ve tereyağı yapımını öğretecekti.

Araba yapıcı

Araba ustası öğrenciyle beraber gerek çiftlik için gerekse dışarıdan sipariş verenler için yük, toprak ve el arabası yapacaktı.

Demirci

Demirci saban ve sürgü gibi kullanımı kolay ve yaygın olan ziraat ile ilgili bazı alet-edevati ve çiftlik gereçlerini tamir ve imal edecekti. Ayrıca müdürün uygun gördüğü fiyatla dışarıdan da iş alacaktı. Dolayısıyla her iki usta da üretim merkezi olan mektepte ziraatla alakalı alet-edevatlar yapacaklardı. Müdür-i saninin nezaretinde bulunacak olan peynir, araba ve demir fabrikalarına öğrenciler nöbetleşe gönderileceklerdi⁵⁰.

Muhasebe muallimi

Muhasebe hocası öğrencilere mümkün olduğu kadar sade ve iyi bir hesap tutma usulü öğretecekti. Bununla beraber mektep ve çiftliğin muhasebe defterlerini, fabrikaların hesabını tutmakla mükellef olacaktı.

⁴⁷ *Layiha*, s.23.

⁴⁸ *Layiha*, s.23.

⁴⁹ *Layiha*, s.24.

⁵⁰ *Layiha*, s.24-25.

Nâzır

Nâzır yemekhane, yatakhane, mütalaa salonu ve diğer yerlerde öğrenciye nezâret edecekti. Girecekleri derslerle ilgili gerekli açıklamaları yapacak, icap ederse toplantı tertip edecekti. Öğrencilerin durumlarını bir günlük vasıtasıyla müdüre bildirecekti. Ders saatleri gibi nizam gerektiren her türlü konuyla ilgilenecek, kabahatli öğrencileri cezaları bitinceye kadar kontrol altında tutacaktı.

Talim ve terbiye meclisi

Her on beş veya on altı günde bir kere müdür başkanlığında ve bütün hocalardan mürekkep bir talim ve terbiye meclisi kurulacaktı. Bunun amacı mektebin düzenine ve eğitim-öğretimin iyileştirilmesine dair müzakere etmek olacaktı⁵¹.

(Heyet-i İdâre)

Heyet-i idare şöyle olacaktı; Müdür mektep ve çiftlikte görevli büyük-küçük bütün memurların üstü olarak her iş ve konuya bakacaktı. Nizamname, talimat ve kuralların özellikle de nezâret tarafından verilecek emirlerin uygulanmasından sorumlu olacaktı. Ayrıca nezâretin öngördüğü bütçe dâhilinde harcama yapacak, bütçe haricinde bir harcama yapmaya yetkisi bulunmayacaktı. Müdür-i sâni müdür-i evvelin bulunmadığı zaman yerine vekâlet edecekti. Muhasebeci elli (bin) kuruşluk bir kefalet göstermeğe mecbur olup hesaplara, sandığın idaresine bakacaktı. Maiyetinde bir yardımcı bir de vekilharç bulunacaktı. Muhasebe ise hem idari işlere ve hem de ziraata mensup olacaktı. Muhasebe memuru her ayın bütçesi ile masrafların tasdiki için Ticaret ve Ziraat Nezâreti ile ve ayrıca harcamalarla ilgili olarak maliye nezâreti ile koordineli çalışacaktı. Yılsonunda ziraata dair dâhili hesaplar hakkında mektep idaresine bilgi verecekti⁵².

Vekilharç depoda bulunan eşyayı muhafazaya, yeni gelen eşyaları kabule, gıda malzemesinin taksimine bakacak ayrıca odun, kömür, kandil, çamaşır, yatakhane, yemekhane, mutfak ve diğer binalara ait eşyaların düzgün halde bulunmasına dikkat edecek, günlük yiyecek ve içeceğin hesabını tutacaktı.

Meclis-i idare

İdare meclisi, müdür ve muhasebeciden oluşacak, vekilharcın alım satım işleri ile çiftlikteki hayvan ve mahsulatın satışı hakkında müzakere edecekti.

⁵¹ *Layiha*, s.25.

⁵² *Layiha*, s.26.

Tabib

Mektebin hekimi haftada iki kere mektebe vizite verecek ve icabı halinde gerektiği kadar mektepte bulunacaktı.

(Ziraata dâir derslerin ve fenn-i idare-i kuranın nizâmı)

Bu ders mektepte veya Ziraat ve Ticaret Nezâreti'nde verilecekti. Bu fenni okutacak hocalar ülkede bulunamayacağından Fransa'dan getirilecekti. Dolayısıyla bu dersleri Fransızca anlatmak gerekecekti. Her ders için bir usta tayin olunacak ve hocaların her biri haftada iki ders verecekti⁵³. Derslerin günleri ve saatleri hususi bir nizamnâme ile kararlaştırılacaktı. Söz gelimi her ders iki sınıftan mürekkep olarak iki sene devam edecekti. Derslerin içerikleri ise şöyle olacaktı;

*(Ziraat Dersi)**Birinci sene*

- Mukaddime (giriş)*
- Ziraat ilminin faydası*
- Ziraatın insana olan tesiri*
- Sanayi ve ticaretin terakkisi*
- Bir memleketin menba'-ı serveti (servet kaynağı)*
- Ziraatın sanâ'at-ı sâire ile münasebeti*
- Ulûm ve sanayi*
- Ziraatın tarifî*
- Derslerin taksimatı*
- İlm-i ziraat*

*İlm-i ziraat**Birinci kısım*

- Arazi*
- Tahtü'l-arz (toprak altı)*
- Havass-ı mütenevvi'a (çeşitli hususlar)*
- Toprakların taksimi: Arazi-i savaniyye (kumlu, kaya kumlu, taşlı, kayalı).*
- Kireçli toprak ve taksimatı*
- Killi toprak*
- Savani kireçli ve killi toprakların mahlûlü*
- Istilahat*
- Milli toprak*
- Granitik toprak*
- Kömüri toprak*

⁵³ *Layiha*, s.27.

-*Volkanik toprak ve bunların mahsüllere elverişli olanlarını anlamak.*

İkinci kısım

- Toprağı süpürtmek*
- İska (sulama)*
- Tathir (temizleme)*
- Tecvid (güzelleştirme)*
- Cereyan-ı ma' (su akışı)⁵⁴.*

Üçüncü Kısım

- Gıda-yı nebâtat (gıda bitkileri)*
- Gübre şerbeti insan ve kuş gübresiyle fuzulât-ı lâşe (işe yaramayan leşler)*
- Mevadd-ı nebatat (bitki hususları)*
- Mevadd-ı madeniyye (maden hususları)*
- Potasi*
- Soda*
- Terkib*
- Kimya-yı madeni*
- Zac-ı kibris (kibrit ve bakır karışımı)*
- Neşadir tozu*
- Fosforiyet kireç*
- Alçı*
- Kireçli toprak ve kireç.*

İkinci sene

'Ale'l-ıtlak ziraat

Zer' (Birinci Kısım)

- Açma açmak*
- Enva'i çeşit çift sürmek*
- Tarlayı sürgülemek*
- Kök çıkarmak*
- Yuvarlak taşla tarla ve yolları düzlemek*
- Alet ve el vasıtasıyla ekin ekmek*
- Harman dövmek*
- Zahireyi temizlemek.*

Ziraat-ı hususiyye (İkinci kısım)

⁵⁴ *Layiha*, s.28.

- *Hububat: buğday, çavdar, arpa, alef, hinta ile çavdar mahlutu, ekme buğdayı, pirinç, darı, mısır, sorgu, Arap darısı.*
- *Sebzeyle alakalı nebâtat: fasulye, bakla, bezelye, cılban tabir olunan bir nev'i burçak, nohut.*
- *Kökleri gıdai olan nebâtat: patates, yer elması, kocabaş, pancar, havuç, hindiba⁵⁵, yabancı havuç, şalgam, roka bağı.*
- *Yağ çıkarılan nebâtat: haşhaş tohumu, susam, kolza, ratiç, taven, hardal, kamelin, mağya, arakid.*
- *Meyvesi etli olan nebatat: karpuz, kavun, kabak, hıyar.*
- *Soğani ekl olunan (yenen) nebatat: soğan, sarımsak.*
- *Çiçekleri için zer' olunan (ekilen) nebâtat: safran, şerbetçi otu, kartam (papağan yemi), enginar ve tiken.*
- *Boya çıkarılacak nebâtat: kök boyası, çivid ağacı, pastel, tütün, gud, morel.*
- *İplik çıkarılan nebâtat: pamuk, keten, kendir, sabırkını, formium tenaks.*
- *Daimi çayır: otlak, mer'a.*
- *Muvakkat (geçici) çayır: kaba yonca, kırmızı yonca, ankarna, boplin, salela, adi burçak.*
- *Portakal ve limon ağaçlarının yetiştiği iklimde hâsıl olan ağaçlar: portakal, limon, keçiboynuzu, Hint inciri.*
- *Zeytin ağacı ikliminde hâsıl olan ağaçlar: zeytin, incir, hünnab, kapari.*
- *Asmanın yetiştiği arazide hâsıl olan ağaç ve ağaççıklar: Asma, badem, dut, erik, kayısı, şeftali.*
- *Asmanın ve hububatın yetiştiği iklimde husule gelen ağaçlar: kestane, ceviz, fındık.*
- *Yalnız hububatın yetiştiği arazide olan ağaç ve ağaççıklar: elma, armut, kiraz, Frenk üzümü⁵⁶.*

Üçüncü kısım

-*Her nev'i iklime göre bir diğer türlü ziraat usulü: ağaçlardan zamanında veya az vakit içinde meyve alma usulü.*

-*Evkat-ı zer'i tebdil etmek (ekim zamanlarını değiştirmek): toprağı şaşırma yani hububatı nöbetle dikmenin teoriği ve kuralları, intihab-ı usül-i ziraat.*

Zeyl

-*Dut ve aylantus ağaçları vasıtasıyla ipek böceği terbiyesi, arı yetiştirme ve hayvanat-ı ehliyeyi terbiye etme hakkında malumat.*

⁵⁵ *Layiha, s.29.*

⁵⁶ *Layiha, s.30.*

-Hayvanların cinslerini tanımak ve cinslerini değiştirmek. Cinslerin aslını muhafaza ve ıslah etmek.

(Fenn-i idare ve kavanin-i ziraat dersleri)

Fenn-i idare (Birinci kısım)

- Fenn-i idareye dâir malumat-ı umumiye*
- Lügat-ı mahsusanın tarifî*
- Fenn-i idarenin başlıca usulü için tarih ve mebâhise*
- Servet-i umumiyenin ve münferiden servet-i ziraatın semere ve tevzi' ve bezl-i istihlaki*
- Toprak, sermaye, amelîyyat, zekâvet ve bunların zirai hasılat ile münasebeti*
- Emniyet sandığı ve ziraat bankaları*
- Ücret-i yevmiye*
- Varidat ve hasılat-ı zira'iyye⁵⁷*
- Gerek memalik-i ecnebiyyede ve gerekse mahrûse-i şahanede vergi ve bunun ziraatça olan tesiri*
- Toprağı idare usulleri*
- Kira ile tutmak*
- Ortakçılık*
- Doğrudan doğruya bizzat idare etmek*
- Muharric*
- Selh-hanelerin (mezba) usul-i idaresi*
- Etmekçilik*
- Hasılat-ı ziraiyyenin umumen ahz ve itası*
- Memalik-i mahruse-i şahane ile memalik-i ecnebiye ziraat istatistiğinin muvazene ve mukabelesi.*

(İkinci kısım)

- Tasarrufiye: milel-i muhtelifede emlakın tasarrufu hakkında olan kavanin-i hukukiyye*
- Atik ve cedid kavanin-i ziraat*
- Kanun-ı ziraatın ihzârı bâbında lazım gelen amelîyyât*
- Zabıta-i ziraat*
- Suların idaresi*
- Kara yolları hakkında kavanin*
- Adât-ı kura*
- Çay balıkçılığı, avcılık ve ormanlar hakkında kavanin⁵⁸*

⁵⁷ Layiha, s.31.

4. 1877 Yılından Sonraki Gelişmeler ve Mektebin Açılışı

Ziraat Mektebi'nin yeniden tesisi ve mahir ziraatçılar yetiştirmenin gereği üzerinde en çok kafa yoran kişi Amasyan Efendi olmuştur⁵⁹. Amasyan Efendi, 1871 yılının ilk günlerinden itibaren bu yolda çaba sarf etmeye başladıysa da ilk teşebbüsünden netice almamıştı. Bundan yaklaşık altı yıl sonra yeniden bir layiha kaleme aldı ve yukarıda incelendiği üzere açılması planlanan ziraat mektebinin yapısını ayrıntılı bir şekilde ortaya koydu. Ne var ki bu sefer de Doksanüç Harbi fiili girişime engel oldu.

1878 yılında Ticaret Nâzırlığına getirilen Ahmet Cevdet Paşa döneminde ziraat müdürlüğü vazifesine tayin edildi ve bir ziraat mektebine olan ihtiyacı yeniden gündeme getirdi⁶⁰. Ardından mektebin açılması için çalışmalara başladı. Mektep arazisi için yine ilk olarak Ayamama Çiftliği'ne müracaat edildi. Ancak elverişsizliği sıklıkla dile getirilen çiftlik, 1881 yılında Hazine-yi Hassa'ya devredilince artık gündemden çıkartıldı⁶¹. 1884 yılına kadar devam eden uygun arazi arayışı Küçükçekmece'de bulunan Halkalı Çiftliği'nin satın alınmasıyla sona erdi⁶².

Öte yandan 1877 tarihli layihada mektep müdürünün nitelikli olması gerektiğinden bahisle Fransa'dan getirtilmesini uygun gören Amasyan Efendi, hocaların ise İstanbul'da bulunabileceğine inanmaktaydı. Müdür haricinde özellikle yüksek maliyet nedeniyle yabancı hoca istihdamına pek sıcak bakmıyordu. Lakin yaklaşık dört aylık bir arayışın ardından çağdaş ziraat eğitimi vermeye muktedir ancak bir hoca bulabilmişti. Bu nedenledir ki, mektepte eğitim verebilecek donanıma sahip hocaları yetiştirmek üzere Paris, Montpellier ve Grignon'a ziraat eğitimi almaları için sekiz öğrenci gönderilmesini sağladı⁶³.

⁵⁸ *İşbu lâyiha-yı acizanemde münderc mülâhaza ve mütalaayı nazargâh ve kaimen asitanelerine vaz' eder ve bu vesile ile tecdid ve teminat-ı ubudiyetkâriye ictisar eylerim. İnhâ-yı lâyiha*, s.32.

⁵⁹ Muallim Akif Bey, *Mektebin Mevki'i, Ebniyesi, Tarihçesi*, Halkalı Ziraat Mektebi Alisi Mecmuası, Numero 1, İstanbul, 1333, s.4.

⁶⁰ Osman Ergin, *Türk Maarif Tarihi*, C.I-II, İstanbul, 1977, s.568-569; Faik Reşit Unat, *Türkiye Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihi Bir Bakış*, Ankara, 1964, s.80.

⁶¹ Çiftlikteki demirbaş için bkz. Tablo: 1.

⁶² Muallim Akif Bey, *a.g.m.*, s.4-5; Donald Quataert, *Anadolu'da Osmanlı Reformu ve Tarım 1876-1908*, (Çevirenler: Nilay Özok Gündoğan, Azat Zana Gündoğan), İstanbul, 2008, s.98; Sevtap Kadioğlu, "Halkalı Ziraat Mekteb-i Alisi Mecmuası Üzerine Bir İnceleme", *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, IV/1, 2002, s.100.

⁶³ Özkan Keskin, *Orman ve Ma'âdin Nezâreti'nin Kuruluşu ve Faaliyetleri*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul, 2005, s.62.

1878 yılında hazırlanmış olduğu layiha, bir takım değişiklik ve kısaltmalarla nizamnâme formatına tahvil edilerek 1884 tarihinde “Büyük Halkalı Ameliyyat Ziraat Mektebi Nizamnâmesi” başlığı altında yürürlüğe girdi⁶⁴. Aynı zamanda söz konusu tarih itibariyle yine Amasyan Efendi tarafından Ma’âdin Meclisi bünyesinde İstihzârat Komisyonu ismiyle kurulmuş olan ve başkanlığına Kaymakam Cin İzzet Bey’in getirildiği bir komisyon gözetiminde mektebin inşasına başlandı⁶⁵.

Mekteb-i Mülkiye-i Tıbbiye bünyesinde açılmış olan mülkiye baytar sınıflarındaki öğrencilerden on dokuzu 1891 yılında yapımı tamamlanan mektebe yatılı olarak nakledildi. Bundan bir yıl sonra da ilk ziraat öğrencileri kaydedildi ve mektebe Halkalı Ziraat ve Baytar Mektebi adı verildi⁶⁶. 1893 ve 1894 yıllarında veterinerlik okuyan öğrenciler mezun oldular. Bu tarihten itibaren ise veterinerlik eğitimi İstanbul’da tesisi tamamlanan Mülkiye Baytar Mektebi’nde vermeye başlandı. Halkalı’daki mektep müstakil bir ziraat mektebi halini alarak 1896 yılında ilk mezunlarını verdi⁶⁷. Amasyan Efendi’nin hazırlanmış olduğu ve 1884 yılında nizamnâmeye dönüşen layiha ise 4 Kasım 1903 tarihli Halkalı Ziraat ve Ormanlık Mekteb-i Âlisi Nizamnâmesi yayınlanana kadar yürürlükte kaldı⁶⁸.

Sonuç

Osmanlı Devleti Tanzimat ile birlikte Avrupa ile yoğun bir iletişime geçti. Batı medeniyetini yakalamanın, teknolojisini transfer etmekle mümkün olacağına inanan devlet adamları bir yandan siyasi dönüşümü zorlarken diğer taraftan öğrenci göndermek, hoca getirtmek ve çağdaş ders gereçleri ile alet-edevat ithal etmek suretiyle eğitim kurumlarını faaliyete geçirmeye çalışmaktaydılar. Zira gelişimin yaygın hale gelmesi modern eğitim almış insan gücüne bağlıydı.

Bu bağlamda ülke ekonomisinin temel dayanağı olan ziraatı modernize etmek için 1847 yılında bir mektep açılmış fakat ömrü kısa sürmüştü. Bu konuda yeniden harekete geçilmesi ise 1871 yılını bulmuştu. 1871 yılından

⁶⁴ *Ziraat Gazetesi*, aded 20, (15 L 1301/8 Ağustos 1884); *Düstür*, Birinci Tertib (Zeyl), Numero 4, (21 Şevval 1301/14 Ağustos 1884), Dersâdet, 1302, s.108-118.

⁶⁵ Muallim Akif Bey, *a.g.m.*, s.5; Keskin, *a.g.t.*, s.64.

⁶⁶ Ergin, *a.g.e.*, s.570; Kadioğlu, *a.g.m.*, s.101; Özgür Yıldız, “Halkalı Ziraat Mektebi’nin Tarihçesi”, *Jasss*, C.5/4, Ağustos 2012, s.296-297.

⁶⁷ Kadioğlu, *a.g.m.*, s.101. Mektepte eğitim-öğretim ve diğer gelişmeler için bkz., Ragıp Ziya Mağden, *Zirâî Öğretimde 110 Yıl*, Ankara, 1959, s.21-27; Kadioğlu Sevtap, “Osmanlı Döneminde Türkiye’de Ziraat Okulları Üzerine Notlar ve Tedrisat-ı Ziraiye Nizamnamesi”, *Kutadgubilig*, S.8, İstanbul (Ekim) 2005, s.241-243; Yıldız, *a.g.m.*, s.297 vd.

⁶⁸ *Düstür*, Birinci Tertib, C. VII, Ankara, 1941, s.1087-1090.

1884 tarihine kadar fasılalarla ülkenin ihtiyacı olan uzman ziraatçıları yetiştirmek adına bir ziraat mektebi açmak için teşebbüse geçildi. Ancak kâğıt üzerinde cereyan eden bu süreçte, somut neticeler almaktan ziyade bir girişim tecrübesi edinmekten öteye gidilemedi.

Diğer taraftan siyasi ve ekonomik istikrarsızlıklar ile yetişmiş insan gücü yokluğu netice alınamamasını tabii kılmaktaydı. Lakin şurası kesindir ki, bir ziraat mektebi açmak üzere yürütülen çalışmalar özellikle Amasyan Efendi'nin katkılarıyla ilkinden daha sistemli ve programlı devam etti. Nitekim Amasyan Efendi 1877 yılında hazırlamış olduğu layihasını Fransa'daki ziraî politikaları referans almakla beraber ülkenin idari ve sosyo-kültürel yapısına uygun bir kalıba sokmuştu. Çalışmalarını bu layiha doğrultusunda sürdürdü. Öngördüğü mektebin yapısına uygun arazi seçimi noktasında titiz araştırmalar yaptı. İnşaat işlerini takip etmek için kurduğu komisyona ziraattan anlayan kimselerin üye olmasını sağladı. Komisyonun da özveriyle çalışmasıyla çabaları nihayet 1891 yılında Halkalı Ziraat ve Baytar Mektebi'nin kurulmasıyla karşılık buldu. 1893 yılında Halkalı Ziraat ve Ormancılık Mekteb-i Âlisi ismini alan mektep ise gecikmeli de olsa senede ortalama yirmi beş mezun vermek suretiyle devlet yıkılına kadar faaliyet gösterdi ve ülkeye donanımlı uzmanlar kazandırdı. Ayrıca mektep, modern tarım teknolojisinin ve teorik ders gereçlerinin transferinde de önemli rol oynadı.

KAYNAKÇA

1. Başbakanlı Osmanlı Arşivi

Hariciye Nezâreti Tercüme Odası, Dosya 463/69 (*Amasyan Efendi'nin Layihası s.1-32*).

Hazine-i Hassa Defteri Nr.19239 (*Ayamama Çiftliği'nin Demirbaş Listesi s.1-7*).

İrade Mesâil-i Mühimme, Dosya 133/5696.

Meclis-i Tanzimat Defteri, Nr.3 (*Dersââdet Civarında Tesis Olunacak Numune Çiftliği Hakkında Nizamnâme s.38-41*).

Sadâret Mektubi Kalemî, Dosya 37/77.

2. Gazete ve Basılı Eserler

Ziraat Gazetesi, aded 1, (17 Ş 1297/25 Temmuz 1880); aded 20, (15 L 1301/8 Ağustos 1884).

Düstûr, Birinci Tertib (Zeyl), Numero 4, Matbaa-yı Osmaniyye, Dersââdet, 1302.

Düstûr, Birinci Tertib, C.VII, Başvekâlet Devlet Matbaası, Ankara, 1941.

3. Araştırma ve İncelemeler

ERGIN, Osman, *Türk Maarif Tarihi*, C.I-II, Eser Matbaası, İstanbul, 1977.

Kadıoğlu Sevtap, "Osmanlı Döneminde Türkiye'de Ziraat Okulları Üzerine Notlar ve Tedrisat-ı Ziraîye Nizamnamesi", *Kutadgubilig*, S.8, İstanbul (Ekim) 2005, s. 239-257.

_____, "Halkalı Ziraat Mekteb-i Âlisi Mecmuası Üzerine Bir İnceleme", *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, IV/1, 2002, s.99-118.

KESKİN, Özkan, *Orman ve Ma'âdin Nezâreti'nin Kuruluşu ve Faaliyetleri*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul, 2005.

MAĞDEN, Ragıp Ziya, *Ziraî Öğretimde 110 Yıl*, Güzel İstanbul Matbaası, Ankara, 1959.

Muallim Akif Bey, *Mektebin Mevki'i, Ebniyesi, Tarihçesi*, Halkalı Ziraat Mektebi Alisi Mecmuası, Numero 1, İstikbal Matbaası, İstanbul, 1333, s.2-8.

PAMUKCİYAN, Kevork, *Biyografileriyle Ermeniler*, Aras Yayıncılık, İstanbul, 2003.

QUATAERT, Donald, *Anadolu'da Osmanlı Reformu ve Tarım 1876-1908*, (Çevirenler: Nilay Özok Gündoğan, Azat Zana Gündoğan), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2008.

UNAT, Faik Reşit, *Türkiye Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihî Bir Bakış*, M.E.B., Yayınları, Ankara, 1964.

- YILDIRIM, Mehmet Ali, Osmanlı'da İlk Çağdaş Zirai Eğitim Kurumu: Ziraat Mektebi (1847-4851), *OTAM*, S.24, Ankara, 2010, s.223-236.
- YILDIZ, Özgür, "Halkalı Ziraat Mektebi'nin Tarihçesi", *Jasss*, C.5/4, Ağustos 2012, s.293-336.

EKLER

Tablo 1: Ayamama Çiftliği'ne ait demirbaş listesidir⁶⁹

Ağnam			
Toplam	Miktarı		
	Re's	196	Sağman koyun
	"	66	Kısır koyun
	"	17	Körpe kuzu
	"	10	Koç
289			
Çift Hayvanatı İnekler ve Bargir			
	"	6	Çiftlik âlâsı öküz
	"	1	Erkek manda
	"	1	Ma' buzağı Kırım ineği (yedi yaşında)
	"	1	Kırım boğası
10	"	1	Değirmen bargiri (on yaşında)
Tavuklar			
	"	20	Tavuk
	"	3	Horoz
	"	1	Baba hindi
25	"	1	Dişi hindi ma' yavru (2 re's)
	Kile	4	Keten tohumu
	"	2,5	Mısır
6,5			
20	Kantar	20	Saman
	Kıyye	58	Amerikan mısır tohumu
	"	8	Yonca tohumu
	Dirhem	300	Şeker kamışı
66,6			
	Aded	2	Viyana'dan celb ittirilen iki sanduk ağaç tohumu
	Kile	8	Hınta Bağ karşısında 1 tarla ⁷⁰
	"	63	Hınta Küçük Ayamama üstünde 1 tarla
	"	2,5	Hınta keza
	"	16	Hınta bağçe altı dereboyu
	"	17	Hınta Çayırboyunda
	"	7	Alef Küçük Ayamama üstünde

⁶⁹ Ayamama çiftliği, Ziraat Mektebi açılmak üzere Hazine-i Hassa Nezâreti tarafından Ticaret Nezâreti'ne bırakılmış ancak sonradan tekrar Hazine-i Hassa Nezâreti'ne devredilmişti. Bkz. *BOA. HH.d. 19239*, s.1 (4 Temmuz 1297/16 Temmuz 1881). Dönemin zirai eğitim yapısını anlamaya yardımcı olacağı düşüncesiyle çiftliğin demirbaş listesi çalışmaya eklenmiştir.

⁷⁰ *BOA. HH.d. 19239*, s.2.

Tablo: 1 Devam

	"	32	Alef Bağçe üstünde
	"	8	Alef keza
	"	8	Burçak Arık üstünde
	"	60	Şi'ar Samanlık arkasında
221			
	Kıyye	25	Mercimek tarlası
	"	90	Patata Bağ kenarında zer' olunan
	"	-	Trabzon'dan celb itirilen fasulye tarlası
115			
	Aded	1	Avrupakâri büyük saban ma' takım
	"	1	Demirden ma'mûl araba
	"	1	Kezâlik ma' araba demirden ma'mûl saban
	"	1	Ağaçdan ma'mûl müsta'mel kebir saban bilâ takım
	"	3	Üç tırnaklı Amerika sabanı
	"	3	Kara saban ma' boyunduruk
	"	3	Avrupa sabanı
	"	1	Efrenckâri demirden cedid pulluk
	"	1	Köhne pulluk
	"	3	Avrupakâri saban boyunduruğu
	"	5	Kara saban demiri
	"	5	Taslak kara saban boyunduruğu ağacı
	"	5	Taslak kara saban oku ⁷¹
	"	10	Kara saban tabanı
	"	1	Kebir saban oku
	"	1	Kebir saban iskencesi
	"	2	Pulluk zinciri
47			
	Aded	1	Köhne araba
	"	3	Müsta'mel araba urganı
	"	3	Adi araba boyunduruğu
	"	3	Cedid boyunduruk
	"	4	Cedid araba yasadığı
	"	6	Kırlangıç
	"	8	Dingil
	"	4	Ariş
	"	2	Kefçe
	"	22	Araba dingili

⁷¹ BOA. HH.d. 19239, s.3.

Tablo: 1 Devam

	"	5	Araba yasdığı
	"	2	Taslak kırlangıç
	"	2	Cedid döđen bedalađı
	"	3	Araba üzeđi
	"	11	Araba sarığı
	"	4	Lata
	"	4	Yađarcık
	"	2	Araba iđteci
	"	88	Taslak cedid ispit
	"	186	Taslak parmak
363			
	Aded	1	Çiftçi destgâhı
	"	4	Demir çeki
	"	10	Tınaz yabası bilâ sap
	"	3	Altı dişli saman yabası
	"	1	Dört dişli yaba
	"	2	Çataldış saban yabası
	"	2	Avrupakâri demir bağçe tarađı
	"	3	Yerli tarađı demir
	"	4	Dört dişli demir tırmık
	"	2	Demirden ma'mûl bel
	"	3	Çatal bel
	"	6	Çapa
	"	4	Sağır soğan çapası
45			
	Aded	5	Demir köhne kürek
	"	2	Köhne ağaç kürek
	"	1	Demir kürek cedid
	"	1	Balta
	"	1	Dađ baltası
	"	1	Çiftçi baltası
	"	2	El keseri
	"	2	Müsta'mel yularlı keser
	"	1	Saban keseri
	"	8	Müsta'mel kebir burgu
	"	5	Sađır burgu
	"	3	Ağaç törpüsü
	"	1	Kebir ağaç törpüsü
	"	1	Sađır destere ⁷²

⁷² BOA. HH.d. 19239, s.4

Tablo: 1 Devam

	"	1	Kebir destere
	"	1	Destere eğesi
	"	2	Destereli bıçak cedid
	"	1	Sagır rende
	"	1	Kebir rende
	"	2	Kırkım mikrası (makası)
	"	3	Mikras
	"	1	Eğe demiri
	"	1	Bıçkı
	"	1	Pergel
48			
	Aded	1	Tulumbalı kantar (seksen yedi kıyyelik)
	"	3	Tahta (ekmek için)
	"	1	Hamur teknesi
	"	1	Köhne kalbur
	"	1	Sarımsak havanı
	"	1	Sac firun kapağı
	"	1	Müsta'mel ekmek anbarı
	"	1	Baskı
	"	1	Lenger
	"	1	Güveç
	"	4	Cedid harman sürgüsü
	"	1	Kösele taşı
	"	2	Değirmen taşı
	"	1	Delik kebir küp
	"	1	Müsta'mel kile ⁷³
	"	1	kutu
	"	2	Kebir ve sagır çerşete
	"	2	Su koğası
	"	2	Teneke koğa
	"	2	Deve çanı
	"	2	Koyun çanı
	"	3	Sagır gaz lambası
	"	3	Köhne kıl çuval
	"	23	Müsta'mel çuval
	"	7	Koyun derisi
	"	8	Kuzu derisi
	"	5	Beş parça öküz derisinden kayışlık
	"	5	Beş parça tek çarıklık

⁷³ BOA. HH.d. 19239, s.5

Tablo: 1 Devam

	"	7	Müsta'mel hamut	
	"	4	Müsta'mel kebir çengel	
	"	17	Tekerlek halkası	
	"	2	Tulumba ağacı	
	"	3	Su oluğu	
	"	3	Harman yuvarlağı	
	"	2	Çinkodan ma'mül süd gerdeli	
	"	1	Yağ için sagir yayık	
125				
	Kıyye	60	Hurda demir	
	"	24	Çürük ve hurda nuhas (14 parça)	
84				
	Kile	35	Köprübaşı'nda şî'ar (1 tarla) ⁷⁴	Hacı Tevfik Ağa vakt-i harmanda kilesi kilesine yer hakkı ve öşrünü çiftliğe virerek tarlaları terk idecektir
	"	4	Keza alef	
	"	6	Demirkapı mer'asında	
	"	8	Hınta	
	"	2	Burçak	
	"	17	Kale üstünde hınta	Bağçevan katı bu dahi
	"	9	Çiftlik iitsalinde şî'ar	Çiftlik malı olduğu
	"	4	Köşe tarlasında hınta	
			Bir kıt'a duhan tarlası Yanko'ya icâre virülüb me'kûlatı çiftliğe virilerek ve mahsulü dâhi münasifeten taksim olunarak tarla-yı mezkûru terk idecektir	
			Mısır tarlası (2 aded) çiftlik malı	
	Aded	5000	Enginar tarlasında fidan	
	"	1000	Patlıcan fidanı	
	"	2500	Ocak hıyar fidanı	
	"	1150	Ocak sakız kabağı	
	"	250	Ocak asma kabağı	
	"	300	Ocak bal kabağı	
	"	4000	Domates fidanı	
	"	11053	Yabani ve aşılı ağaç fidanı	
	"	147	Yasdık çiçek ve ağaç ve sebze tohumu	

⁷⁴ BOA. HH.d. 19239, s.6.

Tablo: 1 Devam

	"	50	Tehi ve dolu tohum sandığı
	"	1000	Fidanlar için teneke
26.450			
	Kıyye	10	Arpacık soğanı harman altında
	"	2	Nohud kezâ
	"	2	Böğürce harman altında ⁷⁵
	"	3	Fasulye kezâ
	"	30	Mısır Avrupa'dan gelen bağçede
	"	35	Yerli fasulyesi keza
	"	12	Çalı fasulyesi keza
	"	200	Patata keza
294			
	Kile	2	Ham nedas arık altında
	"	5	Keza çiftlik karşısında
	Aded	2	Cedid kelebek dolab sebze bağçesinde

⁷⁵ BOA. HH.d. 19239, s.7.

Ek 5: Dersâdet civarında tesis olunacak numune çiftliğine ait nizamnâme
(son sayfa)

انبارچه	۱
مردانه	۱
آبکوه	۱
بارشوی موروک	۱
بارشوی	۲
آبجه باش	۱
آبجه ساق	۲
اطلاجه	۱
میتجه	۲
کچن خرمج موروک	۱
توپجه	۱
نورجی	۱
هکیم	۱
	۲۶

استونم ماریک اجراء ایجاب اراضیه حقیقه بارشای معلومه دسترس درجه اولی در اولی مرتبه قلمه تیره انبار به یک هکتار
اقفا سه اصل اولی

۲، دی اولی ۱۰۰ سواک

سر ای

تجدید قصبه و قصبه سیم و قصبه تیرا دولت علیه و در برنیک و قفا و قرقند و در تری و چنده صفر و صفره و باغچه و کوه و کوه
و مشوه و مشوه بودگی و باغچه و در مشوه بری عدت مفر بعد اولی در باغچه و کوه و کوه حاده مشوه تری و کوه حاده و کوه
کوه تیرا بعد از قصبه تیرا و قصبه تیرا و قصبه تیرا و قصبه تیرا و قصبه تیرا و قصبه تیرا و قصبه تیرا و قصبه تیرا و قصبه تیرا
کوه و کوه تیرا و کوه و کوه تیرا و کوه و کوه تیرا و کوه و کوه تیرا و کوه و کوه تیرا و کوه و کوه تیرا و کوه و کوه تیرا
بدرت و کوه و کوه تیرا و کوه و کوه تیرا و کوه و کوه تیرا و کوه و کوه تیرا و کوه و کوه تیرا و کوه و کوه تیرا و کوه و کوه تیرا